

Н. В. Тувакова

доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії
Львівського інституту банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ)

О. М. Корицька

викладач кафедри економічної теорії
Львівського інституту банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України (м. Київ)

АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНИХ НАСЛІДКІВ ЧИННИХ САНКЦІЙ ДЛЯ КРАЇН ЄС, РФ ТА УКРАЇНИ

Досліджується місце і роль економічних санкцій на прикладі регіону (ЄС – РФ – Україна). Проаналізовано основні загрози для економік країн ЄС, Росії та України, зумовлені санкційними обмеженнями, проведено оцінку їхнього впливу на економічні взаємовідносини.

Ключові слова: економічні санкції, міжнародна економіка, регіон, геополітичні процеси, конфронтація, ембарго, контр-санкції, спрямованість зовнішньої торгівлі.

Tuvakova N., Korytska O. AN ANALYSIS OF THE ECONOMIC CONSEQUENCES OF CURRENTLY EXISTING SANCTIONS FOR THE EU COUNTRIES, RUSSIA AND UKRAINE

The article explains the meaning of economic sanctions acting in world economy based on the example of the region (EU – Russian Federation – Ukraine). The main threats to the economies of the EU, Russia and Ukraine due sanctions constraints are analyzed and characterized. The impact of sanctions on economic relations.

Key words: economic sanctions, international economy, region, geopolitical processes, confrontation, embargo, counter-sanctions, foreign trade orientation.

Постановка проблеми. Ситуація, що склалася, поставила Європейський Союз і Росію в умови конфронтації через різні політичні та світоглядні позиції стосовно України. Причому обидві сторони змушені обирати між економічним інтересом і принциповою позицією. Україна, з одного боку, є причиною санкційної активності демократичних країн щодо Російської Федерації, з другого – не може диктувати умови в регіоні, а лише реагувати на них. При цьому важливого значення набуває розкриття суті чинних у світовому господарстві санкцій та їхніх загроз для економік країн ЄС, Росії та України.

Аналіз останніх досліджень. У західній науковій літературі існує чимало досліджень щодо економічних санкцій. Наприклад, до них відносять роботи таких авторів, як Й. Галтунг, М. Нінчіч, П. Уолленстін, Дж. Ліндсей, Ч. Танг, Т. Мадіес, Х. Лаурілла, М. Діксі та ін. Серед широкого кола наукових осередків, що здійснюють дослідження у сфері ефективності застосування економічних санкцій, важливе місце належить Інституту міжнародної економіки Петерсона (*Peter G. Peterson Institute For International Economics*).

Мета. Дослідження змісту запроваджених економічних санкцій у регіоні (ЄС – РФ – Україна) та оцінка їх впливу на національні економіки.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній економічній науці економічні санкції були мало досліджені. Події останнього року обумовили об'єктивну необхідність їх розгляду та оцінки впливу на основні макроекономічні показники.

По суті, економічні санкції, введені державою, групою держав чи міжнародною організацією, є умовно силовою формою впливу на поведінку чи політику інших країн, які не обов'язково порушують міжнародне право. Наприклад, Й. Галтунг визначає економічні санкції як «дії, ініційовані одним або кількома міжнародними суб'єктами (*«the senders»*) проти одного або декількох інших (*«the receivers»*) для того, щоб покарати останніх, позбавляючи їх певних цінностей та/або змусити їх дотримуватися визначених норм, які ініціатори санкцій вважають важливими» [1, с. 379]. М. Нінчіч і П. Уолленстін визначили економічний примус як «викликання економічного болю одним урядом в іншого з метою досягнення певної політичної мети. Такі дії реалізуються або принаймні починаються з політичної влади, яка втручається в "нормальне" функціонування економічних відносин» [2, с. 3]. Дж. Ліндсей визначає економічні санкції як «заходи, в яких одна країна (*«the initiator»*) публічно призупиняє основну частину своєї торгівлі з іншою країною (*«the target»*) для досягнення політичних цілей» [3]. Ч. Танг визначає економічні санкції «як дію чи погрозу держави або коаліції держав – ініціаторів санкцій порушити звичайний економічний обмін з іншою державою з метою покарання, зміни її політичної позиції або з метою продемонструвати внутрішній чи зовнішній аудиторії свою позицію стосовно політики держави – отримувача санкцій. Причому ініціатором санкцій може виступати і міжнародна організація»

[4, с. 98]. Цікаве визначення та типологія економічних санкцій представлені, на нашу думку, професорами Фрайбурзького університету – Т. Мадіес і Х. Лауріллою. Американська дослідниця М. Діксі вирізняє чотири базові методи запровадження санкцій: 1) торговий контроль; 2) припинення надання фінансової, управлінської чи технічної допомоги; 3) замороження фінансових активів компанії; 4) формування чорного списку компаній – учасників багатосторонніх міжнародних бізнес-комунікацій [5, с. 14].

Однозначну оцінку актуальної економічної ситуації в регіоні, яка відчутно змінилася протягом останнього року, і в першу чергу через діючі економічні санкції, дати складно. Широкий спектр наслідків запровадження санкцій між ЄС і РФ, РФ щодо України ми побачимо у дальшій перспективі і залежать вони передовсім від тривалості дії санкційних обмежень. Однак уже зараз чітко проглядаються основні проблемні напрями, на яких і варто зосередитися. Ми вважаємо, що серед них доцільно виділити такі: 1) хто є більш чутливим до санкцій у цілому; 2) які наслідки матимуть економічні санкції ЄС щодо окремих секторів російської економіки (військового, фінансового, енергетичного); 3) наскільки країни ЄС залежать від постачання російського газу і як реагуватимуть їхні економіки на відсутність російського газу в перспективі до року; 4) які країни Європи найбільше постраждають від російського ембарго на експорт продуктів; 5) як змінилася структура зовнішньої торгівлі України у поточному році (в тому числі з огляду на санкції) і які основні проблеми постали перед нею.

Слід підкреслити, що економічні санкції Заходу не є інструментом одномоментного впливу на російську економіку, а мають на меті поступово її послабити і зменшити військову потугу РФ. Саме тому значна частина обмежень стосуються сфери фінансування і полягають у суворому обмеженні доступу до капіталів (передусім середньо- і довгострокових) для провідних банків РФ, а також цільових об'єктів військово-оборонного комплексу. Як зазначають експерти, російські банки зараз працюють із фінансовими інструментами, термін яких становить в основному 7 і 28 днів [6]. Зниження довгострокових рейтингів країни провідними рейтинговими агенціями світу, структурні диспропорції, що існували в економіці РФ ще до початку українських подій, великий внутрішній борг, падіння цін на нафту, відсутність доступу до зовнішніх довгострокових ресурсів у банківському секторі, санкційні обмеження в цілому, колосальний відплив капіталу – негативно вплинули на курс рубля та біржові індекси. Падіння курсу рубля додатково провокує відплив наявних у банків довгострокових депозитів у національній валюті і таким чином ще більше навантажує фінансовий сектор.

З огляду на обмежений доступ до фінансування, згорання міжнародних проектів співпраці російське виробництво в цілому, і військове зокрема, втрачає можливості модернізуватися. Наприклад, частка імпортованих транзисторів, мікросхем, інтегральних схем у виробництві російського озброєння становить близько 90%, при цьому основними постачальниками є країни ЄС, що ввели санкції [7].

Зазначимо, що наслідки санкцій для російських компаній можуть бути різними – від банкрутства до скорочення доходів. Наприклад, у серпні 2014 р. компанія «Доброльот», дочірня компанія Аерофлоту, єдиний російський лоукостер, призупинила свою роботу, потрапивши під санкції через здійснення рейсів до окупованого Росією Криму. З перевізником відмовилися працювати його зарубіжні партнери, а контрагенти анулювали договори лізингу на два літаки Boeing-737 і припинили техобслуговування і страхування повітряних суден [7]. Суттєво впали економічні показники окремих компаній, зокрема прибуток державної нафтогазової компанії «Роснефть» у липні – вересні 2014 р. скоротився у 143 рази [8]. Нафтові компанії, наприклад «Лукойл», через санкції змушені скорочувати інвестиційну програму, а газовий гігант «Газпром» – оптимізувати цінову політику та здійснювати диверсифікацію ринків збуту. Компанія також постраждала від заборони на поставку технологій, необхідних для видобутку на арктичному шельфі [8].

Wall Street Journal наприкінці жовтня 2014 р. оприлюднив інформацію з аналітичного дослідження, яке здійснюється Європейською комісією щодо впливу санкцій на економіку країн регіону (ЄС – РФ). Згідно з цими даними, санкції ЄС щодо Росії стримано вплинуть на економіку самого блоку в 2014–2015 рр., але при цьому помітно погіршать зростання російського ВВП. Так, темпи зростання економіки РФ через санкції у 2015 р. сповільняться на 0,6 відсоткового пункту (в. п.), а в наступному – на 1,1 в.п. Натомість зростання економіки ЄС сповільниться лише на 0,2–0,3 в. п. протягом 2014–2015 рр.

Дослідження Європейської комісії не враховують потенційні втрати російської економіки в результаті санкцій США, Канади, Японії та інших країн, що не входять в ЄС. Також у них міститься застереження, що фактичних даних поки що мало, і тому складно відокремити вплив на російську економіку санкцій від негативних наслідків обвалу цін на нафту і загальносвітового сповільнення економічного зростання [9].

Окрім цього, за оцінками Центрального банку Росії, відплив капіталу з країни у 2014 р. становив 151 млрд дол., а Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР) із червня скоротив кількість планованих у Росії проектів на 13 на суму приблизно 673 млн дол. Європейська комісія стверджує, що «введені в липні і вересні санкції мають ефект проти Росії і дійсно впливають на правильні больові точки. Їхній вплив посилюється і буде підвищуватися протягом 2015 р.» [10]. При цьому не слід забувати, що економічний потенціал сторін важко порівняти. Сукупний ВВП країн ЄС за даними 2013 р. більш ніж у 8 разів перевищує ВВП РФ (17 трлн 335 млрд 420 млн дол. і 2 трлн 096 млрд 777 млн дол. відповідно) [9].

Тісні сировинні зв'язки між країнами ЄС і РФ зумовлюють побоювання з приводу наслідків санкцій. З усіх країн ЄС найбільша частка в експорті газу з РФ належить найсильнішим гравцям у регіоні – ФРН, Італії, Франції. Інші країни ЄС разом експортують газу з Росії менше, ніж одна Німеччина [11, с. 13].

З метою повнішої оцінки залежності країн ЄС від російського газопостачання припускається введення Росією ембарго на постачання газу до Європи і визначення, які країни ЄС як довго зможуть підтримувати свої виробничі можливості, або ж пропозицію, відповідно до попиту (аналіз здійснено дослідниками Інституту економіки енергії Університету Кельна). Результати проведеного аналізу дозволили зробити такі висновки: 1) пропозиція не зміниться протягом 3-місячного періоду в усіх країнах Європи, окрім Болгарії, Польщі та Фінляндії; 2) протягом 6-місячного періоду дії ембарго деякі скорочення пропозиції матимуть місце в Німеччині та Східній Європі; Італія і Франція зможуть зберегти необхідний рівень виробництва; 3) 9-місячне ембарго серйозно вплине на пропозицію газу в Німеччині, Італії та Франції [11, с. 14].

Російські контрсанкції щодо ЄС у формі продуктового ембарго не є випадковими – саме з Європи надходить більшість імпортованих продуктів харчування до РФ. У структурі експорту ЄС частка експорту продуктів харчування становить 7%, з них 10% – це експорт до РФ. Найзначніші економічні наслідки від російського ембарго понесуть країни, для яких експорт продуктів харчування становив відчутну частку у структурі ВВП. Відповідно до цього критерію найбільше постраждає Литва, для якої продуктової експорт до РФ еквівалентний 2,7% ВВП країни. За цим же принципом у зоні ризику опиняються Естонія, Латвія, Норвегія, Польща та Угорщина [12].

Оцінити втрати ЄС від запровадження РФ торговельного ембарго однозначно складно, загальні оцінки різних сторін та організацій коливаються в межах від 9 до 20 млрд євро в розрізі року. Щодо галузевої структури, то можна впевнено стверджувати, що найбільш вразливими є агропромисловий сектор країн ЄС, а також підприємства транспортної галузі, задіяні в перевезеннях експортованих до Росії продуктів харчування. Наприклад, у Польщі, за даними місцевої Агенції ринку сільгосппродукції, в разі, якщо ембарго діятиме протягом року, то це призведе до втрати понад 800 млн євро лише з огляду на зменшення експорту продукції тваринництва. Визначено, що в цілому з польських агровиробників найбільше постраждають виробники фруктів, вартість річного експорту яких до РФ становить близько 500 млн євро. До введення санкцій до Росії потрапляло 56,2% польських яблук і 62,4% грушок [13]. Не менші труднощі спіткали і виробників овочів – половина польського експорту помідорів, цибулі та капусти спрямовувалася до Росії. Через відсутність експортних потоків до РФ польські перевізники, які щороку здійснюють близько 270 тис. перевезень на загальну вартість 700 млн євро, опинилися перед серйозними загрозами втрати прибутку, посилення безробіття в галузі, невиконання лізингових угод, укладених з банками, тощо [14]. Загалом російське ембарго торкнулося не менше ніж 9,5 млн фермерських господарств у Європі, тому в серпні 2014 р. ЄС прийняв рішення про виділення постраждалим агропромисловцям коштів для відшкодування втрат у сумі 125 млн євро, а вже наприкінці вересня Єврокомісія на ці ж цілі надала 165 млн євро додатково [15].

Ситуація, що склалася на ринках країн ЄС унаслідок продуктового ембарго РФ, а саме – тимчасовий надлишок продукції, як вважає Європейський банк реконструкції та розвитку, впливатиме і на інфляцію. На основі методології Євростату, ЄБРР підрахував, що заборонені Росією продукти становлять у середньому 13% інфляційного кошика 28 країн ЄС (25% для Румунії, 20% для Литви, 19,6% для Латвії і по 19% для Хорватії та Болгарії). Вплив на зростання економік і негативний ефект на інфляцію буде залежати від здатності внутрішнього ринку цих країн спожити надлишок продукції, який утворився, або швидко знайти альтернативні експортні ринки [15].

Слід наголосити, що геополітичні процеси, які розгортаються на території нашої держави протягом останнього року, проявляються не в останню чергу у зміні спрямованості зовнішньої торгівлі України. За підсумками червня спостерігалось значне зниження імпорту як з ЄС, так і з Росії. Імпорт з країн ЄС знизився на 27%, а з країн СНД на 32%. При цьому зменшення імпорту з країн ЄС відбулося за рахунок зниження закупівель імпортованих автомобілів, а зменшення імпорту з країн СНД – це різке скорочення закупівель газу і нафтопродуктів з Росії [16].

Щодо експорту, то вже в червні 2014 р. Україна поставила до ЄС продукції на суму 1 365 млрд дол., що на 21,55% більше ніж торік, натомість експорт до країн СНД скоротився на 11,84% у порівнянні з минулим роком і становив 1 487 млрд дол. Відбулося неабияке зрівняння географічної спрямованості вітчизняного експорту. Важливо, що зниження експорту до країн СНД – це, насамперед, зниження українського експорту в Росію. За червень 2014 року обсяги українського експорту до Росії зменшилися на 11,84%. Як наслідок, в Україні різко скоротився експорт продукції машинобудування (майже на 30%). Крім того, більш ніж на 20% упав експорт хімічної продукції [16]. Цю продукцію поставляли до Росії, на сьогодні для України цей ринок напівзакритий. При цьому продавати до ЄС продукцію українського машинобудування неможливо через низьку конкурентоспроможність. Більше того, вийти на ринки Азії або Африки українські машинобудівники не можуть з огляду на потужні лобі ЄС, США та Китаю, що надають азіяським і африканським країнам пільгові кредити для закупівлі їхньої продукції машинобудування. Тому без виходу на російські ринки існує серйозна загроза скорочення українського машинобудування.

Слід відмітити, що ЄС більше орієнтується на закупівлю сировини, ніж готової продукції. Зокрема, країни ЄС збільшили закупівлю зерна і соняшникової олії в Україні, але найближчим часом навряд чи купуватимуть готові продукти харчування у значних обсягах, які донедавна спрямовувалися до Росії та інших країн СНД. Як наслідок, експорт шоколаду і кондитерських виробів з какао скоротився майже на 40%, молочної продукції – на 20%, причому без очікувань зростання у близькій перспективі [16].

Наведені вище дані свідчать про істотні зміни в зовнішній торгівлі України, однак поки що ЄС не може перекрити втрату російського ринку. З огляду на це, на

нашу думку, Україні варто зосередитися на деякій переорієнтації свого виробництва на користь сільгоспиривини та металу, натомість машинобудування й інші галузі готової продукції частково редукувати, а частково – поступово нарощувати конкурентоздатність.

Висновки.

1. Економічні санкції є тим інструментом, який без застосування сили, а завдяки економічним впливам покликаний коригувати поведінку чи політику певної держави або групи держав в інтересах суспільної безпеки. Історичний досвід засвідчує часте використання цього важеля у світовій практиці, однак не підтверджує його обов'язкової ефективності.

2. Санкційні обмеження, застосовані ЄС щодо РФ, а також її дії у відповідь стали чи не найбільшим при-

кладом торговельного протистояння в регіоні, оскільки є багаторівневими і торкаються ключових секторів економік країн ЄС і Росії.

3. Вплив економічних санкцій, ініційованих 2014 року на національні економіки країн регіону, є достатнім для того, щоб змусити їх переглянути географічну спрямованість зовнішньої торгівлі, диверсифікувати джерела газопостачання (країни ЄС).

4. Перед Україною стоїть завдання нарощення конкурентоспроможності своєї продукції з подальшим її поступовим виходом на європейські ринки. Виконання цих завдань у дальшій перспективі сприятиме досягненню повнішого і швидшого ефекту від введення економічних санкцій, а також дозволить гармонізувати структуру зовнішніх економічних зв'язків у регіоні.

Список використаних джерел

1. On the Effects of International Economic Sanctions / J. Galtung // *World Politics*. – 1967. – Vol. 19. – P. 379.
2. Nincic M. *Economic Coercion and Foreign Policy* / M. Nincic, P. Wallenstein // *Dilemmas of Economic Coercion: Sanctions in World Politics*. – New York : Praeger, 1983.
3. Lindsay J. M. *Trade Sanctions as Policy Instruments: A Re-examination* / J. M. Lindsay // *International Studies Quarterly*. – 1986. – Nr. 30. – P. 154.
4. Tung C. *Cross-strait Economic Relations In The Era Of Globalization* / C. Tung. – Morrisville : Lulu Enterprises, 2007.
5. Margaret P. *Doxey Economic Sanctions and International Enforcement* / P. Margaret. – 2nd ed. – New York : Oxford University Press, 1980.
6. Buckley N. Russian banks begins to tighten on sanguine Russia [Electronic resource] / N. Buckley // *The Financial Times*. – Available from : <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/2751e288-5455-11e4-b2ea>.
7. Пономарьова Л. Ситуация выглядит практически патовой / Л. Пономарьова // *Коммерсантъ*. – 2014. – 04.08.
8. Тереньева А. «Газпром» меняет ценовую политику из-за санкций [Электронный ресурс] / А. Тереньева, М. Серов. – Режим доступа : <http://www.vedomosti.ru/companies/news/32081811/gazprom-menyayet-cenovuyu-politiku-iz-za-sankcij>.
9. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://data.worldbank.org>.
10. Norman L. EU Projects Impact of Sanctions on Russian Economy [Electronic resource] // *The Wall Street Journal*. – 29.10.2014. – Available from : <http://online.wsj.com/articles/eu-projects-impact-of-sanctions-on-russian-economy-1414583901>.
11. Hecking H. An Embargo of Russian Gas and Security of Supply in Europe / H. Hecking, C. John, F. Weiser // *Institute of Energy Economics at the University of Cologne*. – 2014. – October. – P. 14.
12. David C. Saha The economics of sanctions between Russia and the West [Electronic resource] / David C. Saha. – Available from : <http://www.bruegel.org/nc/blog/detail/article/1435-blogs-review-the-economics-of-sanctions-between-russia-and-the-west>.
13. Ile stracimy przez rosyjskie embargo? [Electronic resource]. – Available from : <http://www.topagrar.pl/articles/topwarzywa/ile-stracimy-przez-rosyjskie-embargo>.
14. Rosyjskie embargo dramat przewoźników [Electronic resource]. – Available from : <http://www.e-petrol.pl/prosto-z-rynku/87262/rosyjskie-embargo-dramat-przewoznikow-skutki-odczuwaja-juz-branza-paliw>.
15. Прес-реліз Єврокомісії від 29.09.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-1061_en.htm.
16. Охріменко О. Експорт України до ЄС збільшився – наша країна кардинально переорієнтується [Електронний ресурс] / О. Охріменко. – Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/news/~/329437>.

References

1. Galtung J. (1967). On the Effects of International Economic Sanctions. *World Politics*, 19, 379.
2. Nincic M. *Economic Coercion and Foreign Policy* / M. Nincic, P. Wallenstein // *Dilemmas of Economic Coercion: Sanctions in World Politics*. – New York : Praeger, 1983.
3. Lindsay J. M. *Trade Sanctions as Policy Instruments: A Re-examination* / J. M. Lindsay // *International Studies Quarterly*. – 1986. – Nr. 30. – P. 154.
4. Tung C. *Cross-strait Economic Relations In The Era Of Globalization* / C. Tung. – Morrisville : Lulu Enterprises, 2007.
5. Margaret P. *Doxey Economic Sanctions and International Enforcement* / P. Margaret. – 2nd ed. – New York : Oxford University Press, 1980.
6. Buckley N. Russian banks begins to tighten on sanguine Russia [Electronic resource] / N. Buckley // *The Financial Times*. – Available from : <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/2751e288-5455-11e4-b2ea>.
7. Ponomarova L. Situatsiya vygladit prakticheski patovoj [The situation looks like a stalemate] // *Kommersant*. 04/08/2014, 7. [in Russian].

8. Teren'yeva, A., Syerov, M. «Gazprom» myenyayet tsenovuyu politiku iz-za sankcyj [“Gazprom” changes its price policy due to sanctions] // www.vedomosti.ru. – Retrieved from : <http://www.vedomosti.ru/companies/news/32081811/gazprom-menyayet-cenovuyu-politiku-iz-za-sankcij>. [in Russian].
9. Retrieved from : <http://data.worldbank.org>.
10. Norman L. EU Projects Impact of Sanctions on Russian Economy [Electronic resource] // *The Wall Street Journal*. – 29.10.2014. – Available from : <http://online.wsj.com/articles/eu-projects-impact-of-sanctions-on-russian-economy-1414583901>.
11. Hecking H. An Embargo of Russian Gas and Security of Supply in Europe / H. Hecking, C. John, F. Weiser // *Institute of Energy Economics at the University of Cologne*. – 2014. – October. – P. 14.
12. David C. Saha The economics of sanctions between Russia and the West [Electronic resource] / David C. Saha. – Available from : <http://www.bruegel.org/nc/blog/detail/article/1435-blogs-review-the-economics-of-sanctions-between-russia-and-the-west>.
13. Ile stracimy przez rosyjskie embargo? [Electronic resource]. – Available from : <http://www.topagrar.pl/articles/top-warzywa/ile-stracimy-przez-rosyjskie-embargo>.
14. Rosyjskie embargo dramat przewoźników [Electronic resource]. – Available from : <http://www.e-petrol.pl/prosto-z-rynku/87262/rosyjskie-embargo-dramat-przewoznikow-skutki-odczuwa-juz-branza-paliw>.
15. EU Commission Press Release 29.09.2014 // www.europa.eu. – Retrieved from : http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-1061_en.htmhttp://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-1061_en.htm.
16. Ohrimenko O. Eksport Ukrainy do EU zbilshyvsya – nasha krayina kardynalno pereorientovuyetsya [Ukraine’s Exports to EU Have Grown – Our Country Is Dramatically Re-Orienting] // www.finance.ua. – Retrieved from : <http://news.finance.ua/ua/news/~/329437>. [in Ukrainian].